

NEMZETISÉGI NEVELÉS

DRAHOS ÁGOSTON

A nemzeti kisebbségi intézmények tanítási nyelve és az azonosságtudat

A Magyar Pedagógiai Társaság Nemzetiségi Szakosztálya megalakulásakor, 1972-ben vállalta és azóta is teljesíti feladatát: a hazai nemzeti (etnikai) kisebbségek oktatásügyének szakmai gondozását. Vizsgálódásunk, útkeresésünk tárgya lényeges pontokban eltér a többségi lakosság pedagógiai igényeitől, szükségleteitől. A kérdés így vetődik fel: milyen legyen hazánkban egy kielégítően működőképes kisebbségi oktatási intézmény a XXI. század első negyedében-harmadában. Ha a kérdésre megfontolt választ akarunk adni, sok mindent számba kell vennünk, leginkább pedig azt, hol tartunk most, hogyan jutottunk idáig, mi az, amit elhibáztunk vagy elmulasztottunk.

Közel ezerszáz éves hazánk mindig soknemzetiségű ország volt. Államalapító királyunk és utódai gyakran és büszkén emlegették az ország népességének sokszínűségét, nyelvének, hagyományainak, kultúrájának gazdagságát. Az ország vezetőinek a kezdet kezdetétől számolniuk kellett – és számoltak is – az itt élő népek, népcsoportok egymástól eltérő igényeivel. Többek között ezért is volt Magyarország mindig vonzó (s ma is az) az idetelepülők, az új hazát keresők számára. Ez a jelenség főképp a védelmi harcok és a pusztító háborúk után erősödött föl szinte rendszeresen, mindannyiszor az események természetes következményeként. A XVIII. század közepére kialakult nemzetiségmegoszlás nagyjából a XX. századig változatlan maradt. Hagyományos nemzetiségeink, például a horvátok, a szorbok, a németek, a szlovákok stb. elődei mintegy 250-300 évvel ezelőtt telepedtek le mai hazánk területén, azóta itt élnek békességben a többségi nemzettel és más nemzeti kisebbségekkel.

A nemzetiségi iskolapolitika hazai történetének részletes ismertetésére tanulmány készült. Ennek alapján összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az viszonylag kiegyensúlyozott volt, a magyar oktatásügygel párhuzamosan, azzal lépést tartva alakult az 1870-es évek közepéig. Az oktatás nyelvét – s ez már a Ratio Educationis bevezetésétől (1777-től) így volt – az döntötte el, melyik nyelvet beszélte, használta a helységi lakosságának a zöme. Báró *Eötvös József*, az író és politikai minisztersége idején az esetlegesen előfordult túlkapasokat korrigálták. Eötvös oktatáspolitikájával egyetértettek a nemzeti kisebbségek képviselői, így például *Ludovít Štur*, a szlovák nemzeti mozgalom vezetője. Kétségtelen viszont, hogy a XIX. század utolsó negyede, valamint a XX. század első évtizede már nem volt problémamentes, főképp attól kezdve, hogy az ország minden oktatási intézményében bevezették a magyar nyelv tantárgyként való tanítását (1879). Ettől kezdve egyre inkább a politikai befolyás érvényesült az oktatásügy területén, szinte minden nemzeti-nemzetiségpolitikai elgondolás a nemzetiségi iskolahálózat mennyiségén és minőségén csapódott le.

Az első világháború végén a trianoni szerződés és a megváltozott országhatárok nyomán nemzetközi előírások születtek a kisebbségbe került (vagy kisebbségben maradt) népek, népcsoportok érdekében, s ezek egy része közvetlenül az oktatásban is új helyzetet teremtett. Ekkor hallunk első ízben például *iskolatípusok* (A, B és C típus) szerint történő iskolaszervezésről az 1920 utáni Magyarország területén. Ennek a sajátos nemzetiségi iskolarendszernek az a lényege, hogy az A típusba azok az iskolák tartoztak, amelyekben minden tantárgyat a kisebbség anyanyelvén tanították. Ehhez természetesen szükséges volt az anyanyelv tökéletes ismerete és az elődök nemzetiségi származásának a vállalása. Ezért többnyire a zártabb, homogén nemzetiségi területek iskolái tartoztak ebbe a kategóriába, az 1920-as évek második felében Magyarországon a 632 nemzetiségi iskola közül csak 105. (Ez kevés ugyan, de még mindig több, mint két évtized múltán.)

B típusba tartoztak azok az iskolák, amelyekben a tantárgyak egy részét a kisebbség nyelvén, más részét magyarul tanították, vagyis az itt tanuló nemzetiségi származású gyermekek már jól tudtak magyarul is, és tágabb környezetükben már ezt a nyelvet használták. Mivel nemzetiségi szókincsük már korlátozott volt, nem tudták vállalni a teljesen anyanyelven folyó tanulást. Elképzelhető, hogy identitástudatuk is alacsonyabb szinten mozgott. Ezeknek az iskoláknak a száma 372 volt.

A C típusba olyan magyar tanítási nyelvű iskolák tartoztak, amelyekben a nemzeti kisebbség anyanyelvét kötelező tantárgyként oktatták. Nyilvánvaló, hogy az itt tanulók (és szüleik) rendelkeztek a legkevésbé nemzeti identitástudattal, magyar nyelvi szókincsük meghaladta az anyanyelvit. E C típusú iskolák száma az említett időpontban 155. További felmérések hasonló arányokat mutattak. Mindezekből levonható: a nemzeti kisebbségek azonosságadata (nemzeti öntudata) és anyanyelvének ismerete-használata között szoros összefüggés, egyenes arány van.

E nemzetiségi iskolatípusokat komoly bírálatok is érték. Főképpen a német kisebbség részéről kifogásolták az A típusú német tanítási nyelvű iskolák alacsony számát. 1935-ben a kultuskormányzat megszüntette ezt a rendszert, s helyette egy *egységes, de kétnyelvű* nemzetiségi iskolatípust (az addigi B típust) tette kötelezővé.

Az A és a C típusú iskoláknak az 1938/39. tanév kezdetéig kellett volna áttérniük az egységes két tannyelvű oktatásra. Ám ezúttal ismét a háború vagy a háború előszele szólt közbe a nemzetiségi oktatási rendszer alakulásába. A bécsi döntések – terület-visszacsatolások (1938 novembere és 1940 augusztusa) –, továbbá a Délvidék egy részének visszavétele (1941 áprilisa) következtében a magyarokon kívül nem jelentéktelen számú, a kisebbségekhez tartozó állampolgár került a megnagyobbodott országhoz. Őket viszont nem elégítette ki az egységes, két tanítási nyelven oktató nemzetiségi iskolatípus, helyette teljes anyanyelvű (A típusú) iskolákat igényeltek, követeltek. Kérésüket a kormányzat teljesítette, egyszersmind hozzájárult a nyelvoktató (volt C típusú) iskolák szervezéséhez is. Így lényegében visszaállították az 1920-as évek A, B és C típusal rendelkező nemzetiségi iskolarendszerét, amely 1945/46-ig volt érvényben.

A különféle iskolafajták közötti helyes választás fontossága azóta sem csökkent, sőt napjainkban is meghatározó. Nyilvánvaló: az anyanemzetek az iskolák aránya szerint, de saját politikai beállítottságuk szemüvegén át ítélik meg a kisebbségek iskoláztatási és kulturális jogainak a másik országban való teljesítését. (Pl. a C típusú iskolákat nem tartják nemzeti kisebbségi intézményeknek, mivel ezekben minden tantárgyat – kivéve a kisebbségi anyanyelvet – magyar nyelven oktatnak.)

A II. világháború után a koalíciós kormány nagy erőfeszítéseket tett állami jellegű és teljes kisebbségi anyanyelvű oktatási intézmények szervezése érdekében, de megmaradt a lehetőség a *C típusú* (nemzetiségi nyelvet oktató) iskolák szervezésére is. A szocialista politikai rendszer 1949-től az 1959–1960-as tanévig kifejlesztette a viszonylag optimális hazai nemzetiségi iskolahálózatot. (A német kisebbséget a háború utáni években az állampolgárokat megillető jogokból kirekesztették, így az 50-es évek elejéig német kisebbségi iskolákat nem szerveztek.)

Am ezután a magyar oktatáspolitikai nagy lépést tett visszafelé: egy miniszteriumi körlevélben 1960-ban elrendelte a nemzetiségi tanítási nyelvű iskolákban a reáltárgyak és a testnevelés magyar nyelven való tanítását-vezetését az 1960/61. tanévtől fokozatos bevezetéssel. Ezzel az intézkedéssel fölszámolták az *A típusú* iskolákat, illetve kétnyelvűekké (*B típusú*akká) degradálták. Ezt hibás döntésnek kell minősíteni, lehetőségként mindenképpen meg kellett volna hagyni a legfejlettebb nemzetiségi iskolatípust és tőle függetlenül újraszervezni az akkor szünetelő *B típust*, a két tannyelvű iskolát mint a nyelvoktatónál fejlettebb típust.

Ez utóbbi lehetőségre – új szervezésű *B típusú* iskolák létrehozására nyelvoktató (*C típusú*) iskolákból – a kormányzat csak mintegy 25 évvel később gondolt, a 80-as évek közepétől. Ekkor ezeknek az új intézményeknek a szervezésében komoly sikereket értek el – főképpen a német és a szlovén oktatás területén. Ámde az 1960-ban megszüntetett teljes anyanyelvű iskolák visszaállítására ekkor sem szánták rá magukat.

Jelenleg tehát hazánkban a következő típusú kisebbségi oktatási intézmények működnek:

- régi, 1960-ban létesített *B típusú*, ma két tanítási nyelvűnek nevezett iskolák,
- új szervezésű, az 1980-as évek közepétől fokozatosan kiépülő szintén *B típusú*,
- nyelvoktató, azaz *C típusú* óvodák, iskolák.

1989 óta a kormány részéről komoly erőfeszítések történtek a hazai nemzeti- és nyelvoktatás újjászervezésére, továbbfejlesztésére, különösen két új törvény megalkotására: a Magyarországon élő nemzeti (etnikai) kisebbségekről, valamint a közoktatásról szóló törvény elfogadására.¹

Am politikai érdek- és csoportellentétek, amelyek minden, a kisebbséget érintő kérdésben jelen vannak, igen sokszor – akarva-akaratlanul – negatív érzelmeket (ellenséges indulatokat, gyűlölködést stb.) ébresztenek. Még ma is elhangzik olykor egyes szomszédaink részéről olyan vádaskodás, miszerint nálunk egyáltalán nincsenek nemzetiségi iskolák, óvodák, továbbá, hogy nálunk a kisebbségek „tervszerű felszámolása folyik”. Mindez teljesen alaptalan, hiszen az Európa Tanács – a rendelkezésére bocsátott dokumentumok alapján – nemzetiségi politikánkat példa értékűnek nevezte, megállapítva, hogy nálunk az emberi és kisebbségi jogok tiszteletben tartására minden biztosíték megvan.

A nemzeti kisebbségek kulturális-oktatási igényeinek felmérése, illetve kielégítése során figyelembe kell venni a következőket:

- a kisebbségi anyanyelv ismeretének fokát: tudja-e és használja-e elődei nyelvét, szűkebb és tágabb környezetében,
- nemzeti érzését az anyanemzethez való tartozás vállalását (identitástudatát)
- a kisebbség elhelyezkedési módját: összefüggő, zárt területen élnek-e, amely esetleg szervez folytatásba az anyanemzet nyelvterületének, vagy diaszporákban,

¹ Mindez azóta már meg is történt. A nemzetiségi törvény elfogadásának adatai: 304 igen, 3 nem, 8 tartózkodás, 96,5%-os többség. Magyar Közlöny 100. száma, kelt 1993. július 22-én, 1993. évi LXXVII. sz. törvény.

– azt az *időtartamot*, amely az anyanemzettől történt elválás, illetve elszakadás óta eltelt (a természetes asszimilációs folyamatot).

Szakmai, tudományos szempontból teljesebbnek, célravezetőbbnek és eredményesebbnek tartjuk azt az elképzelést, amely lehetővé teszi az iskolatípusok, modellek közötti *szabad választást*.

Az elmondottak alapján a következő iskolatípusok felállítását és a köztük való választást javasoljuk:

– *A típusú*, anyanyelvű iskola. Jellemzői: minden tárgyat anyanyelven oktatnak, a magyar nyelv tanulása kötelező.

Ezt az oktatási formát azoknak javasoljuk, akik fejlett identitástudattal rendelkeznek, vállalják nemzetiségi származásukat, s ősök nyelvét, kultúráját igyekeznek tökéletesen elsajátítani.

– *B típusú*, kétnyelvű iskola. Egyes tantárgyakat anyanyelven, másokat magyar nyelven oktatnak.

Azoknak a tanulóknak ajánlatos, akik kétnyelvű környezetben élnek, jobban beszélik a magyar nyelvet, mint a nemzetiségét, de szándékukban áll ősök nyelvét, kultúráját megőrizni.

– *C típusú*, nyelvoktató iskola. Minden tantárgyat magyarul oktatnak, és kötelező a kisebbségi nyelv tanulása.

Azok a tanulók választják, akiknek az identitástudata kevésbé erős, akiknek környezetében a magyar nyelvnek domináns szerepe van, de vállalják nemzetiségi hagyományaikat, meg akarják őrizni anyanyelvüket.

További *lehetőség*: órarenden kívül, esetleg több helységről toborzott fiatalok kisebb létszámú csoportokban, körökben folyó *nyelvoktatása*.